

Capitolul 4

Controverse teoretice privind echilibrul economic și activitatea antreprenorială

4.1 Echilibrul economic în viziunea Școlii Austriece de Economie

În capitolul de față ne propunem să explorăm relația care există între teoria antreprenorului și cea a echilibrului economic, menționând, de la bun început, că discutarea relației respective are sens doar dacă acceptăm cadrul general al viziunii școlii la care ne referim, întrucât acesta integrează armonios funcția antreprenorială în descrierea generală a fenomenelor economice, funcție care nu înseamnă altceva decât recunoașterea alegerii umane în condiții de incertitudine. Prezența incertitudinii îl obligă pe individ să anticipeze configurația viitoare relevantă a pieței și, eventual, să acționeze, alegând o alternativă (*ex ante*, cea mai bună) cu privire la utilizarea viitoare a resurselor (proprietății) sale.

Inițierea unei dezbateri de sine-stătătoare cu privire la funcția antreprenorială se datorează lui Israel M. Kirzner. Dar antreprenorul nu a lipsit din scrierile anterioare ale economiștilor austrieci, ba încă putem spune că el este mai bine conturat, de exemplu, la Ludwig von Mises, dar antreprenorul devine, pentru prima dată, figura centrală în lucrările unui economist austriac, ale lui Israel M. Kirzner.

Miza principală a operei kirzneriene este aceea de a dinamiza cadrul neoclasic bazat, în principal, pe statica comparativă, de a da o explicație convingătoare funcționării pieței. Prin scrierile sale dedicate antreprenorului, Israel M. Kirzner readuce în atenția economiștilor neoclasiци câteva probleme pe care teoria acestora le lăsase neexplicate: Cum se formează prețurile? Care este rolul echilibrului în teoria și politica economică? Există o tendință a pieței libere către echilibru? Dacă da, care sunt condițiile necesare și suficiente pentru atingerea acestuia? După cum vom arăta în continuare, Israel M.

Kirzner încearcă să stabilească o punte de legătură între teoria austriacă și teoria neoclasică, de fapt, să integreze în aceasta din urmă elementul lipsă antreprenorial, fără însă a pune serios sub semnul întrebării utilizarea conceptului de echilibru economic.

Teoria neoclasică, dezvoltată în jurul teoriei echilibrului economic, parțial ori general, eludează tocmai problema centrală a teoriei economice, care, în opinia lui Ludwig von Mises, constă în investigarea „determinării raporturilor de schimb mutuale ale bunurilor și serviciilor negociate pe piață, a originii lor în acțiunea umană și a efectelor acestora asupra acțiunii ulterioare”²⁸⁴.

Identificăm două mari funcții ale echilibrului în teoria economică: în primul rând, echilibrul economic servește drept cadru de deducere a legilor economice, „de înțelegere a ceea ce se întâmplă în procesele reale de pe piață” – scrie Israel M. Kirzner²⁸⁵. În al doilea rând, și de data aceasta sub un aspect normativ, echilibrul a fost teoretizat ca un etalon al bunăstării, acest înțeles căpătând importanță pentru politica economică. Asocierea echilibrului economic cu modelul concurenței perfecte a permis caracterizarea situațiilor reale drept suboptimale în raport cu concurența perfectă (sau cu echilibrul), ceea ce, în opinia multor economiști, a justificat intervenția corectivă a statului. După cum vom vedea în cele ce urmează, nu există motive întemeiate pentru a lua echilibrul drept cadru de referință nici pentru deducerea legilor economice, nici ca standard al bunăstării.

Tradiția economiștilor austrieci poartă amprenta analizei cauzal-realiste mengeriene de explicare a formării prețurilor²⁸⁶, apreciază Joseph T. Salerno, ceea ce îi permite acestuia diferențierea liniei austriece de celelalte abordări marginaliste. Echilibrul economic nu va dispărea însă complet din teoria economiștilor austrieci, ci rolul lui, mult limitat, va fi strict circumscris, așa cum se poate vedea la Ludwig von Mises, și, ulterior, redefinit de Jörg Guido Hülsmann.

²⁸⁴ Ludwig von Mises, *Human Action*, p. 233

²⁸⁵ Israel M. Kirzner, *Commentary: Entrepreneurship, Uncertainty, and Austrian Economics*, în *Austrian Economics: Tensions and New Directions*, Bruce J. Caldwell and Stephan Boehm, ed., Kluwer Academic Publishers, 1992, p. 99

²⁸⁶ Joseph T. Salerno, *The Place of „Human Action” in the Development of Modern Economic Thought*, în *The Quarterly Journal of Austrian Economics*, vol. 2, nr. 1, 1999, p. 36

Ludwig von Mises utilizează mai multe concepte de echilibru, primul fiind „*the simple state of rest*” („starea simplă de repaos”), care descrie procesul zilnic prin care, pe o anumită piață, se formează un preț de echilibru la care se încheie tranzacțiile de cumpărare și de vânzare, date fiind preferințele cumpărătorilor și ale vânzătorilor²⁸⁷. Această situație este compatibilă cu existența unei părți din ofertă nevândută (adică a unei cereri de rezervare, în limbajul rothbardian), ceea ce ne duce cu gândul la prezența unei erori antreprenoriale anterioare. Așadar, conceptul la care ne referim nu desemnează ceea ce se consideră, în general, a fi echilibrul, și anume o ajustare perfectă a cererii și a ofertei pe o singură piață sau la nivelul întregii economii. Tocmai din acest motiv, Ludwig von Mises precizează că „starea simplă de repaos” nu reprezintă o construcție imaginară, ci un proces real.

Situația este diferită în cazul „*final state of rest*” („starea finală de repaos”), care reprezintă configurația economiei după ce s-au produs toate ajustările declanșate de o modificare în datele pieței. Această a doua construcție este imaginară, în sensul că „traectoria” schimbărilor necesare atingerii echilibrului este tot timpul modificată, datorită variației datelor pieței. De exemplu, o diferență de prețuri ce ar fi fost dovada unei oportunități viitoare de profit nu mai este considerată ca atare de către antreprenori, în lumina noilor anticipări. Prin definiție, construcțiile imaginare încorporează la Ludwig von Mises un element nereal. Ele sunt concepte-limită, pe care Ludwig von Mises le consideră însă absolut necesare în procesul de evidențiere, într-o manieră contrafactuală, a unor relații între variabile²⁸⁸. Acesta este locul ocupat, de exemplu, de „*evenly rotating economy*” (economia uniform repetitivă), evidențierea relației dintre prețurile bunurilor de consum și cele ale factorilor de producție și identificarea sursei profitului, plecând de la situația în care acesta nu există.

²⁸⁷ Și Richard von Strigl, de pildă, asociază prețul de echilibru atingerii unui echilibru momentan pe piață. *Vezi* Richard von Strigl, *op. cit.*, p. 33

²⁸⁸ Fritz Machlup, de asemenea, considera că echilibrul este cadrul *sine qua non* pentru reflectarea legăturilor cauzale dintre variabile. La el, locul presupuziției *ceteris paribus* este luat de echilibru. Pornind de la o situație de echilibru, odată cu modificarea unei variabile, se analizează efectele pe care această modificare le are asupra celorlalte variabile. Fritz Machlup, *Essays in Economic Semantics*, W. W. Norton, New York, 1967

Jörg Guido Hülsmann consideră că „sarcina specifică a analizei echilibrului... este limitată – dar totuși necesară – la determinarea fluxurilor de venituri pe piața neobstrucționată... Pe de o parte, ne permite să determinăm mărimile relative ale salariilor și dobânzii... Doar analiza echilibrului ne arată, de pildă, că dobânda trebuie să fie uniformă în toată economia sau că salariile corespund produsului valoric marginal actualizat al serviciilor de muncă”²⁸⁹. De asemenea, analiza în termeni contrafactuali a echilibrului economic identifică „un venit rezidual”, profitul și pierderea, sursa lor fiind eroarea. În cazul profitului, este vorba de eroarea *celorlalți* antreprenori, care ar fi putut să liciteze pentru factorii de producție până aproape de nivelul produsului valoric marginal actualizat, iar în cel al pierderii, este vorba de *propria* eroare în supralicitarea unor factori de producție în raport cu contribuția lor marginală la veniturile realizate ale firmei. O diferență majoră între economiștii austrieci și cei neoclasici este aceea că, dacă la primii echilibrul este configurația specială a ansamblului unor decizii individuale corecte, iar caracteristicile sale (profitul zero, egalizarea ratelor dobânzii în structura producției etc.) trebuie deduse, la ceilalți, echilibrul se definește prin aceste caracteristici.

În tratatul său *Man, Economy, and State*, Murray N. Rothbard utilizează pe larg conceptele de echilibru și de tendință către echilibru, el pendulând între două interpretări, dintre care prima este dominantă. Este vorba despre accepțiunea echilibrului ca absență a incertitudinii, cunoscând faza de „înghețare a datelor” și de perioadă de tranziție către configurația finală, repetitivă a economiei, și despre a doua accepțiune, exploatată ulterior de Jörg Guido Hülsmann, de absență a erorii, în sensul de anticipare antreprenorială corectă. Murray N. Rothbard inferează din absența schimbării o tendință către echilibru, presupunând că antreprenorii, confrunțați mereu cu aceleași date, vor anticipa din ce în ce mai bine, ceea ce presupune un proces de învățare, până când vor anticipa corect. Astfel, el scrie: „Profiturile și pierderile sunt în exclusivitate urmările activității antreprenoriale, iar această activitate este consecința incertitudinii viitorului... cei ce anticipează mai bine vor obține profit, iar cei ce nu anticipează corect vor suferi pierderi. În economia uniform repetitivă, în care fiecare individ este fixat într-o anumită activitate repetitivă nemodificată, nu pot exista profituri și pierderi întrucât nu mai există incertitudine pe

²⁸⁹ Jörg Guido Hülsmann, *A Realist Approach to Equilibrium Analysis*, p. 27

piață”²⁹⁰. În același timp, Murray N. Rothbard identifică, asemenea lui Ludwig von Mises, două momente temporale relevante pentru teoria producției. Primul, „momentul actual” („*immediate run*”), care ar corespunde lui *simple state of rest*, și care „oferă o explicație a prețurilor de piață efective pentru toate bunurile și în orice moment”: „prețurile de piață ale mărfurilor și ale factorilor de producție [formate – n. ns.] pe baza stocurilor date și a cererilor speculative și a preferințelor date ale consumatorilor”²⁹¹. Al doilea moment, în legătură cu care el utilizează conceptul, și acesta considerat „important”, de „preț final sau prețul de echilibru pe termen lung, adică prețul care s-ar stabili în economia uniform repetitivă”. Importanța acestui concept decurge din aceea că „pune în evidență direcția în care tind să se miște prețurile de piață ale momentului actual”²⁹².

Divergența de opinii în ceea ce privește locul ocupat de echilibru în teoria economică l-a determinat pe Joseph T. Salerno să departajeze net ramura misesiană de celelalte abordări ale austriecilor, Friedrich A. Hayek, Israel M. Kirzner, pe care le consideră ca fiind tributare unor dezvoltări neoclasice²⁹³. Joseph T. Salerno rescrie istoria evoluției Școlii Austriece de Economie, cu scopul de a o diferenția din punct de vedere metodologic de abordările în termeni de echilibru parțial sau general. Ludwig von Mises îi apare ca fiind cel ce continuă tradiția mengeriană și böhm-bawerkiană. Astfel, Joseph T. Salerno notează: „Analiza în termenii stării finale de echilibru este folositoare în primul rând pentru a demonstra că urmările unei modificări a datelor economice nu sunt limitate la ajustările inițiale ale prețului pieței, ci implică de asemenea ajustări pe termen lung în alocarea resurselor și în structura de producție”²⁹⁴.

Regândirea radicală a conceptului de echilibru economic este realizată de Jörg Guido Hülsmann, care efectuează o analiză mai realistă. El aplică echilibrului economic aceeași analiză contrafactuală, pe care o privește ca fiind natura analizei economice, metoda de deducere a legilor economice²⁹⁵. Echilibrul devine astfel „metoda prin care se

²⁹⁰ Murray N. Rothbard, *op. cit.*, p. 597

²⁹¹ *Ibidem*, p. 530

²⁹² *Ibidem*

²⁹³ Joseph T. Salerno, *op. cit.*, în *loc. cit.*

²⁹⁴ *Idem*, *Mises and Hayek Dehomogenized*, p. 127

²⁹⁵ *Vezi* Jörg Guido Hülsmann, *Facts and Counterfactuals in Economic Law*

explică succesul atins, punându-l în contrast cu eșecul contrafactual, precum și eșecul realizat prin comparația acestuia cu succesul contrafactual”²⁹⁶. În continuare, Jörg Guido Hülsmann detaliază: „Punctul esențial este că analiza în termeni de echilibru nu ne oferă o *reprezentare* a realității <<normale>>, ci este mai degrabă o *metodă* pentru descrierea realității, iar această metodă poate fi aplicată indiferent de ceea ce se întâmplă să fie realitatea. Echilibrul observat poate avea vreun sens doar prin comparație cu erorile ce puteau fi evitate, după cum eroarea observată poate fi înțeleasă doar referindu-ne la un echilibru la care s-a renunțat. Această comparație între ceea ce este și ceea ce ar fi putut să fie – în termeni de succes și eroare – este exact ce face analiza echilibrului”²⁹⁷. Analiza este pur individualistă, fiind efectuată „din punctul de vedere al persoanei implicate, care acționează”, dar relația echilibru individual generalizat – echilibru general rămâne neelucidată. Având în vedere tipul de analiză contrafactuală pe care îl promovează, este posibil ca echilibrul general să fie, pentru Jörg Guido Hülsmann, un echilibru individual generalizat, din moment ce, pe piață, contrafactuala fiecărui individ ține cont, în mod necesar, dacă dorește a fi relevantă, de alegerile posibile ale celorlalți.

Care este însă legătura dintre succes și profit? Rezultă în mod necesar dintr-o alegere fericită faptul că individul încasează un profit? Desigur că nu. Dacă avem în vedere cazul limită, al echilibrului, atins în urma alegerilor corecte ale tuturor antreprenorilor – acesta se caracterizează prin absența profitului în bani. Rămâne cel de ordin pur nonbănesc, în sensul că individul apreciază că a ales cea mai bună alternativă dintre cele posibil de atins cu resursele aflate în proprietatea sa și date fiind condițiile pieței. Prin urmare, pentru ca un antreprenor să încaseze profit, este necesar ca altcineva să aibă o pierdere, să fi anticipat în mod eronat configurația viitoare a pieței. Deducția nu merge în ambele sensuri, respectiv, din faptul că cineva are o pierdere antreprenorială, nu rezultă că, în mod necesar, altcineva a încasat un profit.

²⁹⁶ Jörg Guido Hülsmann, *A Realist Approach to Equilibrium Analysis*, p. 3. George Reisman observă că „existența libertății este însoțită de posibilitatea ca oamenii să facă alegeri greșite sau chiar prostești. Dar nu există o altă alternativă. Această posibilitate există și în prezența, și în absența libertății”. George Reisman, *Capitalism*, p. 379. Adică posibilitatea succesului/eșecului există în orice sistem, liber sau restricționat.

²⁹⁷ Jörg Guido Hülsmann, *op. cit.*, p. 7

Un aspect relevant al abordării hülsmanniene este acela că el denunță, implicit, viziunile consecinționiste asupra teoriei echilibrului. Acestea sunt identificate de Jörg Guido Hülsmann în presupuziția de menținere constantă a datelor (*changeless economy*), considerată ca fiind necesară unei anticipări corecte. Astfel, el scrie: „Conform abordării consecinționiste, eroarea este imposibilă și echilibrul trebuie să se instaureze dacă nu se mai schimbă condițiile. Eroarea poate să aibă loc doar dacă circumstanțele se modifică... Eroarea nu poate fi explicată de modificarea unică a condițiilor, deoarece inclusiv asemenea schimbări *pot* fi anticipate. Anticiparea nu semnifică, desigur, o *cunoaștere* a ceea ce se va întâmpla în viitor. Acest lucru nu poate fi posibil. Ci înseamnă mai degrabă că individul *judcă* în mod corect aceste condiții viitoare”²⁹⁸.

Echilibrul economic, ca anticipare corectă devine posibil nu numai pe o piață liberă, dar și în intervenționism sau în socialism. Aceasta pentru că individul este capabil să ia o decizie corectă, ținând cont de cadrul instituțional în care acționează. Este evident că deciziile corecte ale unui individ vor fi diferite în funcție de acest context instituțional. Important este faptul că atingerea echilibrului nu este dependentă de existența unei anumite structuri de piață (exemplul concurenței perfecte). Să remarcăm însă că atingerea echilibrului într-un socialism deplin s-ar lovi de problema calculului economic. Absența unui numitor comun, cardinal, pentru exprimarea veniturilor și a cheltuielilor face imposibilă *ex ante* luarea unei decizii raționale într-o economie cu o structură dezvoltată, capitalistă a producției; *ex post* devine, de asemenea, imposibilă aprecierea comparativă a alegerii făcute cu alternativele contrafactice. Cu alte cuvinte, stabilirea însăși a situației de echilibru devine problematică²⁹⁹.

O chestiune pe care Jörg Guido Hülsmann nu o rezolvă, în afară de faptul că nu definește echilibrul economic general, este aceea că el nu descrie procesul, „calea” prin care se atinge acest echilibru. Putem spune însă cu siguranță că Jörg Guido Hülsmann nu agreează ideea unei tendințe către echilibru: echilibrul nu se atinge prin specularea

²⁹⁸ *Idem, Toward a General Theory of Error Cycles*, p. 3

²⁹⁹ Acest aspect este remarcat de Gene Callahan, în *Economics for Real People. An Introduction to the Austrian School*, second edition, Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama, 2004, <http://www.mises.org/books/econforrealpeople.pdf>, p. 238.

treptată, kirzneriană, a diferențelor de prețuri, ci mai degrabă ca rezultat instantaneu al unei serii de acțiuni antreprenoriale încununate de succes.

4.2 *Errorless versus uncertainty free*

Am arătat că la Ludwig von Mises modelul imaginar al echilibrului – economia uniform repetitivă – are ca ipoteză de bază „înghețarea” datelor, ceea ce ar permite antreprenorilor să anticipeze din ce în ce mai bine, eliminând, în cele din urmă, toate oportunitățile de profit. În acel moment, prețurile ar fi egale cu costurile marginale, s-ar uniformiza ratele dobânzii din structura producției, profiturile, datorită faptului că ceilalți participanți pe piață au făcut o alegere greșită, ar dispărea etc.

Întrebarea este dacă ipoteza menținerii constante a datelor ar fi necesară și suficientă pentru a asigura o convergență tot mai mare a economiei către echilibru. Cum echilibrul este urmarea anticipării corecte de către antreprenori a datelor pieței, înghețarea datelor nu poate garanta o echilibrare tot mai accentuată, dacă acceptăm premisa metodologică a nondeterminării stricte a alegerii. Tot ce putem obține din această condiție este probabilitatea mai mare ca antreprenorii să își dea seama că se confruntă mereu cu aceleași date ale pieței și să aleagă, în consecință, „mai bine”. Acest raționament încorporează însă o judecată istorică, ceea ce slăbește tăria argumentului în favoarea unei tendințe către echilibru.

Distincția dintre lipsa erorii și absența incertitudinii este, prin urmare, importantă ca precizare teoretică, iar Jörg Guido Hülsmann observă această distincție, care rămâne neidentificată de Ludwig von Mises și Murray N. Rothbard³⁰⁰.

Tendința către echilibru ca o consecință a fixării cadrului acțiunii încearcă să identifice condițiile obiective de atingere a echilibrului. Fixarea variabilelor nu ne asigură însă că indivizii fac alegerile corecte, dacă nu avem și condiția de absență a incertitudinii. În acest caz, fixarea condițiilor nu mai apare nici măcar necesară, din moment ce lipsa incertitudinii poate rezolva problema chiar în prezența unor condiții variabile

³⁰⁰ Murray N. Rothbard utilizează frecvent intersanjabil cele două noțiuni.

(preferințele consumatorilor, tehnologia etc.). Cu privire la condiția de eliminare a modificărilor istorice, George Stigler observă că „o economie staționară nu este necesară pentru a atinge echilibrul competitiv complet, în condițiile în care indivizii dispun de anticipare perfectă; și nici nu reprezintă o condiție suficientă pentru atingerea acestui echilibru, deoarece încă mai pot interveni fluctuații non-istorice [non-sistematice] (ex. inundațiile), imperfect anticipate”. Pentru ca, mai departe, el să lege „ajustările complete, corecte, de o cunoaștere perfectă a circumstanțelor relevante, ceea ce, *realistic vorbind*, poate avea loc doar când aceste împrejurări nu se mai modifică (când economia este staționară)”³⁰¹. Este un exemplu de analiză consecinționistă. În teoria neoclasică, separarea de acțiunea reală și de echilibru ca rezultat al alegerii este și mai pregnantă: întâi se construiește modelul concurenței perfecte, se listează condițiile care asigură egalitatea dintre preț și costul marginal (adică absența profitului), apoi se concluzionează că pe o astfel de piață se atinge echilibrul. Cu privire la aceasta, Donald Boudreaux și Randall Holcombe menționează: „A presupune că individul posedă o cunoaștere perfectă înseamnă a face implicit încă o presuposiție restrictivă cu privire la natura proceselor economice – și anume că există o combinație optimă a alocării resurselor care este independentă de alegerile concrete ale oamenilor”³⁰². Cei doi autori denunță aici implicit nerealismul și irelevanța unui asemenea model în analiza acțiunii umane.

4.3 Echilibrul neoclasic și modelul concurenței perfecte

Concentrarea economiștilor din secolul XX pe studierea stărilor de echilibru i-a determinat să adopte un concept al concurenței care se încadra armonios în schema generală a echilibrului³⁰³. Bernard Guerrien recunoaște că întreaga construcție neoclasică a echilibrului se sprijină pe modelul concurenței perfecte, care nu explică, în realitate,

³⁰¹ George Stigler, *Perfect Competition, Historically Contemplated*, în *The Journal of Political Economy*, vol. 65, 1, feb. 1957, p.12

³⁰² Donald Boudreaux and Randall Holcombe, *The Coasian and Knightian Theories of the Firm*, p. 150-151

³⁰³ Donald Boudreaux, *Schumpeter and Kirzner on competition and equilibrium*, în *The Market Process. Essays in Contemporary Austrian Economics*, Peter J. Boettke and David L. Prychitko, ed., Edward Elgar, 1994

modul în care se formează prețurile³⁰⁴. Același model al concurenței perfecte a servit și scopul politicii economice a statului paternalist, concurența perfectă devenind standardul teoretic al bunăstării, în raport cu care se judecă, de exemplu, situațiile reale de monopol ca fiind asociate unei bunăstări inferioare³⁰⁵.

În limbajul economic actual, competiție semnifică o curbă a cererii perfect orizontală, adică absența oricărei influențe a consumatorului ori a producătorului asupra prețului, spre deosebire de economiștii clasici, pentru care concurența determină prețurile să tindă către nivelurile lor „naturale” sau de echilibru³⁰⁶.

În comparație cu opinia, împărtășită de numeroși economiști, potrivit căreia modelul concurenței perfecte descrie echilibrul, vom încerca să arătăm, în continuare, că tocmai în condițiile concurenței perfecte echilibrul nu este posibil. Opinia noastră pornește de la întrebarea: care este cantitatea de echilibru în cazul concurenței perfecte, cu o curbă a cererii perfect elastică? La prima vedere, orice cantitate ce corespunde vânzării la prețul pieței implică o situație de echilibru.

Critica lui Murray N. Rothbard la adresa concurenței perfecte ia în calcul o curbă a cererii infinită³⁰⁷. Însă nici o curbă a cererii sau a ofertei nu poate fi infinită. Explicația pornește de la interpretarea în contextul teleologic mijloace-scopuri a curbei cererii, în cazul de față. Curba cererii exprimă, în realitate, ansamblul mijloacelor pe care indivizii sunt dispuși să le cedeze în schimbul atingerii scopului urmărit, și anume o anumită cantitate din bunul dorit. A susține existența unei curbe a cererii perfect elastice nemărginite este echivalent cu a spune că, pentru atingerea unui scop, pot fi dedicate mijloace infinite, ceea ce intră în contradicție evidentă cu presupuziția, metodologic necesară, a rarității mijloacelor în raport cu scopurile. Este clar că echilibrul nu este posibil de atins în cazul unei curbe a cererii perfect elastice nemărginite: orice cantitate oferită la prețul presupus constant al concurenței perfecte este întâmpinată de o

³⁰⁴ Bernard Guerrien, *La Théorie néo-classique. Bilan et perspectives du modèle d'équilibre général*, Economica, Paris, 1989

³⁰⁵ Jack High, *Introduction. Split Personality: A Brief History of Competition in Economic Theory* în *Competition*, Jack High, ed., Edward Elgar: Cheltenham, 2001, p. xxxvi

³⁰⁶ *Ibidem*, p. xv

³⁰⁷ Murray N. Rothbard, *Man, Economy, and State*, p. 633

disponibilitate a cumpărătorilor de a achiziționa mai mult la acel preț. Cum poate fi posibil echilibrul în situația în care la prețul stabilit cantitatea cerută este (infin) mai mare decât cantitatea oferită?

Murray N. Rothbard se grăbește însă atunci când acuză teoria neoclasică de a fi presupus o curbă infinită a cererii³⁰⁸. Modelul concurenței perfecte afirmă doar disponibilitatea consumatorilor de a cumpăra la prețul pieței. Este vorba, așadar, de o cerere efectivă, nu de exprimarea dorințelor neîngrădite de mijloacele limitate. În acest caz, discuția asupra curbei perfect elastice a cererii se restrânge la cazul unei porțiuni strict limitate de orizontalitate a cererii. Acest caz subminează importanța teoretică a modelului: aplicabilitatea acestuia ar depinde de contextul istoric, de datele concrete. Se pune întrebarea: ne aflăm în zona de cerere elastică sau nu? Apare, așadar, și o problemă de operaționalitate: cum putem ști dacă ne aflăm în acea zonă sau nu? Spre deosebire de aceasta, în modelul standard al concurenței perfecte, elasticitatea perfectă a cererii era consecința condițiilor de pe piață: număr mare de cumpărători și producători, fiecare având o importanță mică în producția totală. Construirea unei curbe a cererii este logic anterioară și metodologic independentă de condițiile producției și ofertei. Ea cuantifică dorințele indivizilor de a cumpăra un anumit bun pentru anumite sume de bani, dată fiind cunoașterea de care dispun ei la un anumit moment pe piață. Adăugarea cererilor individuale la un anumit preț nu se face într-un mod secvențial, așa cum ar sugera o porțiune a cererii perfect orizontală. De exemplu, dacă pe o piață la un moment dat, 10 indivizi ar fi dispuși să cumpere același bun pentru suma de 100\$, curba cererii nu se reprezintă printr-o porțiune orizontală între 1 și 10 unități la nivelul prețului de 100\$, ci printr-un punct de coordonate (10, 100\$). Dacă am accepta această reprezentare grafică și logică a construirii curbei cererii, am accepta, de asemenea, un dezechilibru (local) *ex ante*. Echilibrul în cazul analizat se atinge în momentul în care există o ofertă de 10 unități la prețul maxim de 100\$. Pentru orice cantitate inferioară, ne confruntăm cu un dezechilibru: la prețul de 100\$, cantitatea cerută este superioară cantității oferite. Concluzia este, și în acest caz mai puțin general, că echilibrul nu se poate manifesta în zona de orizontalitate a curbei cererii, chiar dacă ar exista o astfel de zonă. După cum am

³⁰⁸ Murray N. Rothbard, *op. cit.*, p. 633. Dar el nu este foarte clar dacă obiecția sa se adresează orizontalității curbei cererii sau faptului că aceasta este infinită.

încercat să explicăm, nu există însă zone de orizontalitate a curbei cererii. Echilibrul este atins pe piața respectivă în punctul care înglobează *toate* cererile de cumpărare la un anumit preț. Orizontalitatea curbei cererii devine astfel superfluă în modelul concurenței perfecte și pentru teoria echilibrului.

Pentru atingerea echilibrului economic, esențială este anticiparea corectă de către producători/antreprenori a cererii consumatorilor, indiferent de forma posibilă a curbei cererii. Condițiile existente pe piață din partea cererii nu pot determina o anticipare corectă din partea producătorilor, fie că este vorba de concurența perfectă, de monopol sau de oligopol. Observăm astfel că perceperea condițiilor concurenței perfecte ca fiind necesare pentru atingerea echilibrului economic este dovada unei analize consecinționiste.

4.4 Echilibrul ca standard al bunăstării

Poziția economiștilor austrieci referitoare la bunăstare a fost expusă de Murray N. Rothbard³⁰⁹ și ea exprimă relația, în general agreată de ei, dintre teoria proprietății și teoria economică. Derularea schimburilor voluntare pe o piață liberă conduce *ex ante* la o situație optimă pentru participanții la schimb, fără ca, demonstrabil, schimbul respectiv să aducă prejudicii nici unui alt individ. Reluarea expunerii relației menționate de către Hans-Hermann Hoppe evidențiază faptul că respectarea drepturilor de proprietate reprezintă singurul context etic în care putem vorbi despre bunăstare, fără a ajunge la contradicții³¹⁰. Așa cum observa recent Jörg Guido Hülsmann, criteriul rothbardian presupune implicit că evaluarea bunăstării unui individ este circumscrisă dimensiunii proprietății sale, afirmație ce ar trebui, de fapt, demonstrată³¹¹. *Ex post*, este foarte probabil ca unul sau ambii participanți la schimb să constate că s-au înșelat, dar aceasta

³⁰⁹ *Idem, Toward a Reconstruction of Utility and Welfare Economics*

³¹⁰ Hans-Hermann Hoppe, *A Theory of Socialism and Capitalism*, p. 127-144

³¹¹ Jörg Guido Hülsmann, *Optimal Monetary Policy*, în *Quarterly Journal of Austrian Economics*, vol. 6, nr. 4, (Winter, 2003), p. 9

nu modifică faptul că *ex ante* ei au ales cea mai bună alternativă posibilă, date fiind condițiile în care acționează.

Susținătorii pieței libere evidențiază și o tendință a pieței libere de a elimina o parte din erori. Instrumentul calculului economic permite atât compararea *ex ante* a cheltuielilor și a veniturilor anticipate, cât și vizualizarea *ex post* a pierderilor din structura producției, care sunt echivalente cu reducerea proprietății antreprenorilor care au anticipat greșit. Ca urmare, antreprenorii care au dovedit în trecut o persistență în anticipări eronate sunt scoși de pe piață în mod „natural”. Dar acest mecanism nu garantează corectitudinea anticipărilor antreprenorilor care au rămas pe piață, nu există niciun instrument prin care acestea să fie garantate.

Un alt criteriu de bunăstare folosit implicit de către Ludwig von Mises și evidențiat de Joseph T. Salerno este calculul economic, care permite o alocare rațională a resurselor, în lumina propriilor anticipări³¹². Cele două criterii de bunăstare menționate sunt complementare.

Să remarcăm că Murray N. Rothbard vorbește de Pareto optimalitatea *ex ante* a situației pe o piață liberă. Comparația pe care el o utilizează este de natură contrafactuală, respectiv indivizii compară două alternative, cea pe care o consideră optimă din punctul lor de vedere și alternativa la care au renunțat. Nu se realizează comparații intertemporale, iar faptul că o alegere urmează alteia nu echivalează cu o îmbunătățire a situației individului, respectiv cu sporirea bunăstării sociale. Individul poate recurge la aprecieri de natură istorică, la comparații între două momente diferite de timp. Un observator exterior nu poate însă concluziona că situația la momentul A este superioară celei de la momentul B, întrucât nu există o „cantitate” măsurabilă de bunăstare, care să permită comparațiile intertemporale. Prezența pe scara de valori a unei alegeri cu aspect intertemporal, de exemplu, bunuri prezente, factori de producție prezenți, versus bunuri viitoare permite comparația intertemporală. Această comparație nu este însă posibilă la nivelul societății, din moment ce nu există (și nici nu poate exista, altfel schimburile, ce sunt expresia tocmai a evaluării inverse pe scările de valori individuale a bunurilor, nu s-ar mai realiza) o scară unică de valori, în conformitate cu care să se aloce resursele.

³¹² Vezi Joseph T. Salerno, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 130

Să analizăm acum relația între echilibru și bunăstare în viziunea exponenților Școlii Austriece de Economie. Acceptarea criteriului preferinței demonstrate în acțiune, al proprietății, drept baza aprecierii bunăstării la nivelul societății nu înseamnă, în mod automat, că echilibrul, ca absență a erorii, este optimul bunăstării. Joseph T. Salerno pare să agreeze ideea că eliminarea treptată a erorii, care însoțește tendința către echilibru, ar duce la o îmbunătățire a bunăstării sociale, întrucât, prin definiție, erorile de alocare sunt îndepărtate³¹³.

Am afirmat mai sus că nu avem instrumente științifice, care să nu implice judecăți de valoare, cu ajutorul cărora să deducem că o anumită stare (de dezechilibru) este preferată alteia. Dacă tendința către echilibru este rezultatul schimburilor voluntare între indivizi pe piață, rezultă doar că *ex ante* pe piață fiecare situație, ulterior constatată ca fiind de dezechilibru, reprezintă o stare optimă din punctul de vedere al bunăstării. Același lucru se poate spune și despre comparația dintre starea de dezechilibru imediat premergătoare echilibrului și starea de echilibru, ambele reprezentând *ex ante* situații optimale, fără să avem instrumente pentru compararea lor din punctul de vedere al bunăstării.

Cei care consideră echilibrul ca fiind optim al bunăstării recurg la comparații interpersonale de utilitate și se angajează într-o analiză nonpersonalistă. Astfel, în starea de dezechilibru, unii indivizi au profituri, întrucât alții au făcut alegeri eronate³¹⁴. Trecerea de la dezechilibru la echilibru este însoțită în mod necesar de modificări de prețuri, deoarece alocarea factorilor de producție va fi diferită, iar prețurile bunurilor de consum vor fi și ele diferite. Nu există motive să credem că prețurile tuturor bunurilor vor scădea, și oricum nu în aceeași proporție. Indivizii care au obținut în trecut profituri se confruntă acum cu o situație diferită, ei obțin venituri în calitate de proprietari ai factorilor de producție sau de capitaliști și cumpără bunuri la prețuri diferite față de cele

³¹³ *Ibidem*, p. 122. J. A. H. Maks susține că echilibrarea este însoțită de o creștere a bunăstării, dacă nu pentru toți, cel puțin pentru majoritatea participanților pe piață. El recunoaște că evaluarea la nivel de piață a performanțelor noii stări duce inevitabil la comparații interpersonale de utilitate. J. A. H. Maks, *The Market Process and Mainstream Welfare Economics*, în *Advances in Austrian Economics*, vol. II(A), Peter Boettke and Mario Rizzo, ed., Jai Press Inc., London, 1995, p. 130

³¹⁴ Asupra acestei interpretări, vezi Jörg Guido Hülsmann, *A Realist Approach to Equilibrium Analysis*

anterioare. Echilibrarea nu este însoțită în mod necesar de o scădere a prețurilor bunurilor achiziționate care să compenseze scăderea – posibilă – a veniturilor.

Puterea de cumpărare a veniturilor acestor indivizi este mai scăzută decât anterior. Este adevărat că alți indivizi, care în trecut au avut pierderi, acum se bucură de o putere de cumpărare mai ridicată. Nu putem concluziona însă, date fiind cele spuse mai sus, că echilibrul este optim. De asemenea, din creșterea prețurilor unor bunuri și scăderea prețurilor altora nu putem deduce o sporire sau o diminuare a puterii de cumpărare a unității monetare. Este observația pe care o face Murray N. Rothbard atunci când el discută critic caracterul științific al construirii unui indice general al prețurilor³¹⁵.

Distanțarea anticipării corecte (a echilibrului) de optimalitatea bunăstării capătă contur și importanță practică dacă luăm în considerare opinia lui Jörg Guido Hülsmann, potrivit căreia echilibrul este posibil indiferent de cadrul instituțional în care se acționează. De exemplu, echilibrul poate avea loc în condițiile intervenționismului statal, dar aceasta nu înseamnă că se atinge o situație optimă din punct de vedere al bunăstării. Dacă luăm exemplul mai concret al decretării unui preț maximal al laptelui, este posibil ca atât producătorii de lapte, cât și consumatorii să anticipeze corect măsura intervenționistă. Primii, pentru a evita pierderile, își vor retrage o parte din resurse din industria laptelui, reorientându-le către ceea ce, în noile condiții, pare să fie cea mai remunerativă alternativă. Ceilalți își vor regândi dorințele de consum și vor cumpăra alt bun, pentru a evita timpul și resursele pierdute stând la coadă. Ca urmare a anticipărilor corecte, se atinge un echilibru pe piața laptelui. Se poate identifica însă situația în care, în absența fixării prețului laptelui, resursele ar fi fost alocate diferit și, în plus, această situație s-ar caracteriza printr-o respectare a drepturilor de proprietate. Între cele două stări nu putem face, ca atare, comparații de bunăstare, dar putem să afirmăm, pe linia lui Hans-Hermann Hoppe, că încălcarea drepturilor de proprietate nu poate fi justificată.

Pe baza celor de mai sus, putem conchide că viziunea austriacă nu permite echivalarea echilibrului economic cu un etalon (un optim) al bunăstării³¹⁶.

³¹⁵ Murray N. Rothbard, *Man, Economy, and State*, p. 843-847

³¹⁶ Împotriva utilizării echilibrului ca standard al bunăstării, vezi și opiniile lui Fritz Machlup, *op. cit.*, p. 71

Optimalitatea echilibrului economic decurge, la neoclasici, din alocarea optimă a resurselor, evidențiată de egalizarea prețului cu costul marginal, în condițiile concurenței perfecte, egalizare care tinde să fie asociată cu un criteriu al bunăstării. Astfel, incapacitatea monopolului de a realiza această egalizare, datorită unei curbe a cererii descrescătoare și a restrângerii monopoliste a producției, este incriminată ca un atac la adresa bunăstării consumatorilor.

Am arătat mai sus că aceste concluzii referitoare la bunăstare, deduse din teoria neoclastică a monopolului, implică angajarea în comparații interpersonale de utilitate. De asemenea, teoria formării prețurilor este greșit prezentată, întrucât costurile sunt fenomene efemere, cu incidență asupra deciziei doar în momentul *ex ante* al acțiunii³¹⁷. Egalizarea prețului cu costul marginal capătă semnificație doar atunci când deja ne aflăm în economia uniform repetitivă, în care condițiile trecute se reproduc. Dar în acest mod nu facem decât să revenim la problema abordată anterior, și anume, de unde decurge optimalitatea echilibrului sau, mai bine zis, mai poate fi aceasta susținută atunci când se evidențiază comparațiile interpersonale de utilitate la care se recurge?

Joseph T. Salerno consideră că procesul de realocare a resurselor dinspre procese de producție mai puțin profitabile către cele mai profitabile este însoțit de o sporire a satisfacerii nevoilor consumatorilor³¹⁸, iar atingerea echilibrului final înseamnă nu numai exploatarea tuturor oportunităților de profit, ci și un optim al satisfacerii trebuințelor consumatorilor.

4.5 Echilibrul și tendința către echilibru

În lucrările unora dintre susținătorii pieței libere, echilibrul, în calitate de cadru al analizei teoretice și mai cu seamă atunci când este cercetată bunăstarea, este înlocuit adesea cu tendința către echilibru. Virtuțile pieței libere nu sunt, așadar, cele prezentate în modelul nerealist și inconsecvent al concurenței perfecte, ci tendința către echilibru este

³¹⁷ Murray N. Rothbard, *op. cit.*, p. 560-660

³¹⁸ Joseph T. Salerno, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 122

cea care explică cel mai bine funcționarea pieței libere și justifică caracterizarea acesteia drept sistemul economic care asigură populației maximul posibil de bunăstare. Această înlocuire a echilibrului cu tendința către echilibru este marcantă în lucrările lui Israel M. Kirzner, în a cărui opinie antreprenorul, „alert” la oportunitățile existente pe piață, acționează în vederea eliminării unora, promovând astfel echilibrarea. Murray N. Rothbard utilizează, de asemenea, în mare măsură, tendința către echilibru, ca substitut pentru echilibru, în dezbaterile cu privire la realizările pieței libere în domeniul bunăstării.

Israel M. Kirzner afirmă cu toată claritatea că nu echilibrul sau tendința către echilibru reprezintă chestiunea semnificativă care trebuie clarificată, ci dacă există în economie o „evoluție” (*sequence*) sistematică, ceea ce sugerează confundarea existenței legilor economice, care exprimă regularitățile comportamentului economic, cu echilibrul. Alte nemulțumiri ale sale, legate de teoria neoclasică sunt: presupunerea unui singur preț la care se realizează tranzacțiile, chiar și în dezechilibru; nu se explică formarea prețului de echilibru; concurența perfectă în care participanții pe piață sunt presupuși a fi *price-takers* nu poate explica trecerea de la o situație de dezechilibru la una de echilibru³¹⁹.

În cadrul kirznerian, consideră Roger Garrison, prezența antreprenorului explică tendința către echilibru, atenția acestuia, orientată către discrepanțele, inclusiv cele intertemporale, între prețuri reprezintă, pentru Israel M. Kirzner explicația ultimă a tendinței echilibratoare a pieței³²⁰, tendință care este de factură empirică. De remarcat că, pentru Ludwig von Mises, exploatarea de către antreprenor a unor posibilități anticipate de profit nu era de natură factuală, ci provenea din însăși definiția antreprenorului, iar pentru Israel M. Kirzner problema echilibrării este una de natură empirică: „*empirical regularities*”³²¹. În același timp, Israel M. Kirzner subliniază: „Nu am susținut o validitate *a priori* a observației noastre referitoare la înclinația omului de a descoperi oportunități;

³¹⁹ Israel M. Kirzner, *Perception, Opportunity, and Profit. Studies in the Theory of Entrepreneurship*, p. 17 și urm.

³²⁰ Roger Garrison, *Equilibrium and Entrepreneurship*, în *Advances in Austrian Economics*, Vol. II(A), Peter Boettke and Mario Rizzo, ed., Jai Press Inc., Londra, 1995, p. 76

³²¹ Israel M. Kirzner, *op. cit.*, p. 9, 27

pentru scopurile noastre, este suficient să recunoaștem faptul că această înclinație este inseparabilă de ideea că ființele umane acționează urmărind un scop”³²².

Este adevărat că noi nu cunoaștem motivul pentru care anumiți indivizi anticipează anumite evenimente, intră în posesia unei anumite cunoașteri, dar este *a priori* dovedit faptul că proprietarul unor resurse este silit, într-un cadru al incertitudinii, să ia o decizie referitoare la proprietatea sa. Dacă, în lucrările lui Israel M. Kirzner, acțiunea echilibratoare a antreprenorului nu are o bază teoretică solidă, înseamnă că el se confruntă, în principiu, cu aceeași problemă ca și neoclasicii, nici el nu reușește să prezinte niște condiții suficiente pentru atingerea echilibrului economic.

Principala calitate a antreprenorului kirznerian este aceea de a fi „alert”, de a exploata cu promptitudine posibilitățile de profit existente pe piață și, astfel, de a o „echilibra”. Israel M. Kirzner construiește pe antreprenor cu scopul de a explica modalitatea prin care piața atinge echilibrul, aspect rămas neclarificat în teoria neoclasică. Antreprenorul kirznerian este, prin excelență, forța echilibratoare a pieței, spre deosebire de antreprenorul schumpeterian care îndepărtează piața de la traiectoria sa „spontană” către echilibru, aspect care, de altfel, este tot timpul menționat de Israel M. Kirzner.

Problema este că exploatarea posibilităților de arbitraj pe care le oferă piața, manifestate în diferențe de prețuri, inclusiv la nivel intertemporal, nu reprezintă o condiție suficientă pentru „apropierea” de echilibru decât într-un context în care condițiile rămân nemodificate. Aceasta înseamnă că doar într-un context de „înghețare” a datelor, așa cum presupune modelul imaginar al economiei uniform repetitive al lui Ludwig von Mises, antreprenorul kirznerian ar putea să aducă echilibrul. Se poate spune că Israel M. Kirzner umple un gol rămas la Ludwig von Mises, pe care acesta, probabil, îl considera de la sine înțeles. Dar, dacă datele sunt înghețate și incertitudinea este absentă, cum mai poate fi explicată tendința către echilibru? De ce tendință către echilibru, când acesta poate fi atins printr-un singur act antreprenorial?

Antreprenorul kirznerian, care primește semnalele pieței prin prețuri din trecut, acționează pentru eliminarea discrepanțelor de prețuri, dar rezultatul acțiunii sale nu este

³²² *Ibidem*, p. 30

relevant decât, eventual, pentru un moment trecut. Prețurile din trecut nu transmit informații cu privire la condițiile viitoare de pe piață, condiții față de care acțiunea antreprenorului se va dovedi de succes sau nu³²³. Ele transmit cel mult informații despre trecut, care adesea sunt irelevante pentru decizia ce vizează momentul viitor. De asemenea, nu este foarte clar dacă prețurile sunt cei mai buni „transmițători” ai informațiilor cu privire la condițiile cererii, întrucât informații valoroase se obțin, uneori, din judecarea celorlalte condiții de pe piață.

Să acceptăm, pentru moment, că economia funcționează așa cum o descrie Israel M. Kirzner. Dacă antreprenorul kirznerian este impulsionat de dezechilibrele anterioare, aceasta înseamnă că el nu este capabil de a menține echilibrul sau de a ieși din echilibru printr-o schimbare de tehnologie. Aceasta pentru că, odată atins echilibrul, antreprenorul se va vedea lipsit de orice informație relevantă, chiar și în vederea menținerii structurii actuale a producției, compatibile cu echilibrul.

Ca și Jörg Guido Hülsmann, Israel M. Kirzner vede funcția echilibratoare a antreprenorului ca fiind dependentă de contextul social instituțional, de exemplu, cel al drepturilor de proprietate³²⁴. Este posibil însă ca, la Israel M. Kirzner, dependența echilibrării de contextul instituțional să se refere mai degrabă la aceea că instituții diferite sprijină în mod diferit „transmiterea” informațiilor către antreprenor. Jörg Guido Hülsmann, din contră, pare să agreeze ideea că, oricare ar fi instituțiile, antreprenorul poate anticipa corect, ceea ce nu înseamnă că anumite instituții nu sunt mai favorabile unei decizii corecte decât altele, referindu-ne aici la proprietatea privată, calculul monetar, sistemul de drept. Apelând la propriul model de antreprenor, Israel M. Kirzner nu reușește să dovedească o tendință intrinsecă pieței de a atinge echilibrul, datorită, paradoxal, „pasivității” antreprenorului său „alert”, care nu anticipează starea viitoare a pieței, singura care este relevantă pentru alegerea pe care el o întreprinde.

Este evident că, prin soluția sa, Israel M. Kirzner încearcă să iasă din contextul mijloace – scopuri date al decidentului robbinsian, la care i se pare că se limitează atât

³²³ Vezi critica lui Jörg Guido Hülsmann în *Knowledge, Judgment, and the Use of Property*

³²⁴ Israel M. Kirzner, *Commentary: Entrepreneurship, Uncertainty, and Austrian Economics*, p. 93

teoria neoclasică, cât și misesienii³²⁵. Rezultatul la care el ajunge este acela că nici măcar decizia robbinsiană, strict economică, de alocare a unor resurse către anumite scopuri, nu o mai poate explica din motivele mai sus menționate. Joseph T. Salerno descrie astfel procesul misesian de echilibrare: „conceptul de echilibrare... este un concept *ex ante*, exprimând faptul că antreprenorii, impulsionați de dorința de obținere a profiturilor monetare anticipate, urmăresc să anticipeze și să îndepărteze malajustările dintre mijloace și scopuri ce apar încontinuu pe piață”³²⁶. Procesul istoric, *ex post*, de coordonare pe piață, continuă el, este îndeplinit de către antreprenori prin prețuri, care, chiar în situația în care sunt prețuri de dezechilibru, „îndeplinesc funcția indispensabilă de *compensare* (*clearing*) a tuturor piețelor și, în același timp, de coordonare a utilizărilor și combinațiilor productive ale tuturor resurselor – între ele și cu preferințele anticipate ale consumatorilor”³²⁷.

Abordările în termeni de tendință către echilibru sunt tributare unei perspective asupra echilibrului care, scrie Jörg Guido Hülsmann, „înțelege echilibrul ca o caracteristică a contextului acțiunii decât ca o trăsătură a acțiunii înseși”³²⁸. De vreme ce orice acțiune umană poate fi judecată în termeni de succes și de eroare, cum putem aprecia, în acest context, acțiunea „echilibratoare”? „Echilibrarea este o expresie lipsită de înțeles”, consideră Jörg Guido Hülsmann, „un mit care nu se poate integra în știința economică”³²⁹. Putem amenda, parțial, această opinie, spunând că problema principală a tendinței către echilibru o reprezintă considerarea echilibrului ca un ideal – fix, definit independent de alegerile indivizilor – de atins. Iar acțiunile echilibratoare pot fi ele însele apreciate ca fiind de succes sau eronate, ceea ce ar clarifica obiecția lui Jörg Guido Hülsmann.

Chiar și în sistemul kirznerian, potrivit căruia se tinde către echilibru prin coordonarea și tendințele echilibratoare ale antreprenoriatului, este necesară dimensiunea proprietate. Speculațiile antreprenoriale sunt benefice pentru consumatori în măsura în care ele se înscriu în contextul cooperării sociale. Așadar, înainte de a ne referi la

³²⁵ Vezi Israel M. Kirzner, *Perspectiva economică*, București, Editura All, 1996

³²⁶ Joseph T. Salerno, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 125

³²⁷ *Ibidem*, p. 124

³²⁸ Jörg Guido Hülsmann, *A Realist Approach to Equilibrium Analysis*, p. 16

³²⁹ *Ibidem*, p. 17

rezultatele activității antreprenoriale, trebuie să avem un criteriu independent de antreprenoriatul propriu-zis, care să ne indice în ce condiții este prezentă cooperarea socială ori agresiunea³³⁰. Această informație este absolut necesară pentru a demonstra capacitatea antreprenorului de a contribui la bunăstarea consumatorilor. Astfel, descrierea funcționării pieței bazate pe virtuțile echilibratoare ale antreprenoriatului este îmbinată cu o teorie normativă. Este bine că avem antreprenori care sesizează dezechilibrele existente și ajută economia să se apropie de un echilibru ce maximizează bunăstarea, ceea ce reprezintă deja o propoziție a teoriei bunăstării, deschisă criticii, în măsura în care îi lipsește dimensiunea proprietate.

Israel M. Kirzner nu renunță la echilibru ca etalon al activității economice, ci, așa cum menționează Brian J. Loasby, doar arată importanța procesului de echilibrare³³¹. Echilibrarea, *i.e.* coordonarea planurilor (*plan coordination*) este necesară pentru a arăta eficiența *ex post* a pieței, context în care antreprenorul, „alert” la oportunitățile existente, este figura centrală. Această poziție este diferită de cea a lui Ludwig von Mises, pentru care eficiența pieței nu rezultă *ex post*, dintr-o presupusă tendință către echilibru. Pentru acesta, superioritatea pieței provine din posibilitatea antreprenorilor de a se baza pe o metodă rațională de alocare a factorilor de producție în acord cu preferințele viitoare anticipate ale consumatorilor. Calculul economic este bazat pe anticipările antreprenoriale ale prețurilor viitoare, pentru care prețurile și condițiile trecute reprezintă doar un punct de plecare.

Antreprenorul reprezintă elementul-cheie în teoria kirzneriană a antreprenoriatului care explică tendința către echilibru a pieței libere. Israel M. Kirzner însuși subliniază acest lucru, în demersul său de diferențiere a propriei teorii de cea schumpeteriană: „Pentru Schumpeter, esența antreprenoriatului este dată de abilitatea de a ieși din rutină, de a desființa structurile existente, de a deplasa sistemul dinspre fluxul circular, regulat al echilibrului. Pentru mine însă, elementul esențial al activității antreprenoriale este abilitatea de a vedea oportunități neexploatate, a căror existență anterioară înseamnă că

³³⁰ Literatura *public choice* a revelat un antreprenor – agresor, care lucrează în beneficiul propriu, fără ca în acest caz să se mai aplice principiul „mâinii invizibile”.

³³¹ Vezi Brian J. Loasby, *Economics of Dispersed and Incomplete Information*, în *Method, Process and Austrian Economics*, Israel M. Kirzner, ed., Lexington Books, Massachusetts, 1982, p. 111-130

regularitatea inițială a fluxului circular era iluzorie – adică, departe de a fi o stare de echilibru, ea reprezenta o situație de dezechilibru destinată în mod inevitabil să fie *dislocată (disrupted)*³³². Totodată, Israel M. Kirzner consideră circumscrierea strictă a antreprenoriatului de către Joseph A. Schumpeter la descoperirea și aplicarea a noi tehnici – „competiția pentru noi mărfuri, noi tehnologii, noi surse de ofertă”³³³ – drept o scădere în opera acestuia. Antreprenoriatul, ca forță a tendinței către echilibru, este reprezentat de orice încercare de ajustare a ofertei proprii la condițiile pieței. „Neglijarea antreprenoriatului în analiza modernă este consecința directă a preocupării generale cu pozițiile echilibrului final”³³⁴, afirmă Israel M. Kirzner. Iar obiecția lui la adresa teoriei competiției perfecte nu se axează atât pe contradicțiile interne ale acesteia și pe faptul că ea nu explică funcționarea reală a pieței, alocarea de către antreprenori, în condiții de incertitudine, a resurselor deținute, în conformitate cu cele mai urgente preferințe anticipate ale consumatorilor, ci pe incapacitatea ei de a arăta calea către atingerea echilibrului³³⁵.

4.6 Echilibrul și calculul economic

Clarificările doctrinare în interiorul Școlii Austriece de Economie au avut ca rezultat departajarea ramurii misesiene de cea hayekiană, aceasta din urmă fiind considerată a urma mai mult programul neoclasic al Școlii de la Lausanne decât tradiția mengeriană. Revigorarea misesianismului în cadrul Școlii Austriece de Economie din ultimul deceniu este urmarea clară a unor serii de articole ale lui Joseph T. Salerno³³⁶. Acesta purcede la o analiză sistematică a raționalismului misesian versus ordinea spontană hayekiană, arătând cum acțiunea umană calculată se află la baza argumentului misesian asupra calculului economic.

³³² Israel M. Kirzner, *Competition and Entrepreneurship*, p. 127

³³³ Joseph A. Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy*, Harper, New York, 1975, p. 84

³³⁴ Israel M. Kirzner, *Perception, Opportunity and Profit*, p. 5

³³⁵ *Idem*, *Competition and Entrepreneurship*, p. 130

³³⁶ *Vezi* articolele lui Joseph T. Salerno menționate mai sus.

Circumscrierea precisă a folosirii modelului imaginar al echilibrului în teoria economică, despre care am discutat anterior, se menține și în dezbaterile referitoare la calculul economic. Soluția oferită de socialiști la problema calculului economic, consideră Mark Blaug, se bazează pe setul de ecuații ce descriu echilibrul general walrasian³³⁷. Acceptarea aproape unanimă a soluției oferite de socialiști ne oferă o imagine deloc îmbucurătoare a orientării ideologice subiacente teoriei neoclasice. Iar George Reisman observă, de altfel, că abordarea în termeni generali, abstracti a bunăstării în teoria contemporană este semnul unei desconsiderări, dacă nu negări, a drepturilor de proprietate privată³³⁸, idee pe care o extinde și asupra stabilirii prețurilor în modelul concurenței perfecte, al echilibrului de către un „crainic al prețurilor”. Murray N. Rothbard consideră că irelevanța argumentului matematic al ecuațiilor ce descriu starea de echilibru general rezultă din aceea că „întreaga discuție despre calculul economic se aplică lumii reale și doar acesteia. Nu poate exista o problemă de calculabilitate în economia uniform repetitivă deoarece acolo nu este necesar nici un calcul. În mod evident, nu există nici o nevoie să calculezi profituri și pierderi când toate datele viitoare sunt cunoscute de la bun început și unde *nu există* profituri și pierderi”³³⁹.

În opoziție cu opinia lui Israel M. Kirzner, potrivit căreia problema economică principală este aceea a explicării acumulării de cunoaștere, Joseph T. Salerno afirmă că alocarea rațională, calculată a resurselor și cunoașterea sunt două probleme logic diferite. Individul ce acționează se comportă, în realitate, ca un agent robbinsian, el trebuie să decidă ce întrebuintare viitoare să dea resurselor (proprietății) sale, dată fiind cunoașterea de care dispune. Pentru a accentua că aceasta este viziunea lui Ludwig von Mises, Joseph T. Salerno aduce ca argument ipoteza acestuia din dezbaterile calculului economic. Planificatorul central dispune de întreaga cunoaștere referitoare la metodele tehnologice de producție, știe scopurile ultime pe care dorește să le atingă etc. Cu toate acestea, el nu poate alocă resursele într-un mod calculat, rațional, întrucât îi lipsește un numitor comun de apreciere în prezent a rezultatelor eterogene, care vor fi obținute la momente de timp diferite în viitor, în urma proceselor alternative din structura de producție. În acest

³³⁷ Mark Blaug, *The Methodology of Economics, Or How Economists Explain*, Cambridge University Press, Cambridge, 1992, p. 161-169

³³⁸ George Reisman, *Capitalism*, p. 425

³³⁹ Murray N. Rothbard, *op. cit.*, p. 550

context, o posibilă obiecție ar fi următoarea: așa cum, în orice cadru instituțional posibil, individul este capabil să anticipeze corect, de ce să refuzăm această posibilitate teoretică planificatorului socialist? Să presupunem că el ia decizia „corectă” de alocare a resurselor și se declară mulțumit cu privire la rezultatele obținute. În absența calculului economic, el nu dispune însă de nici un instrument prin care să aprecieze dacă alocarea aleasă a fost cea mai bună sau nu. El trebuie să recurgă la o apreciere directă, asemănătoare celei la care se recurge în economia primitivă, autarhică a gospodăriei, ceea ce intră în contradicție cu ipoteza de structură capitalistă a producției. Așadar, chiar dacă s-ar atinge, printr-o întâmplare, echilibrul economic, nimeni nu și-ar da seama de acest lucru.

Dezbaterea privind calculul economic a clarificat rolul limitat pe care îl deține echilibrul în teoria economică. Analiza în termeni de echilibru nu poate explica funcționarea economiei și nici însăși atingerea acestei stări aparte a economiei, numită echilibru.